

С.М. Данько

**БОТАНІЧНА ПАМ'ЯТКА ПРИРОДИ
«АКАЦІЯ БІЛА», ЯКУ ПОСАДИВ
Т.Г. ШЕВЧЕНКО: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ**

У статті представлені дослідження, які підтверджують ймовірність посадки Т.Г. Шевченком та А.О. Козачковським «Акації білої», що знаходиться біля Музею Заповіту Т.Г. Шевченка і є ботанічною пам'яткою природи місцевого значення. При дослідженні використано деякі способи визначення віку дерев, а також легенди і перекази старожилів Переяслава-Хмельницького.

Ключові слова: Т.Г. Шевченко, «Акація біла», ботанічна пам'ятка природи.

*«Акації сплелись... Отак з своїм народом
З'єднавсь поет – ніхто не роз'єдна.
Не гасне слава їх за небозводом
Бо шлях один і доля в них одна.»
(О. Ющенко – «Акації в Переяславі-Хм.»)*

Серед безцінних колекцій рухомих та нерухомих старожитностей історії та культури України у НІЕЗ «Переяслав» вирізняється ботанічна пам'ятка природи «акація біла», яка пов'язана з Тарасом Шевченком. У наш час постає проблема збереження таких пам'яток природи, старовікові дерева зазнають як природного так і техногенного впливу. На жаль, варто констатувати й інше – сьогодні відбувається масове нищення природної дендрофлори. Не виключенням є й наша акація, адже відвідувачі Заповідника досить часто запитують: «Чи дійсно її посадив Т.Г. Шевченко? Наскільки вона є цінною?».

Про дерево як пам'ятку природи та її природний вік відсутні публікації. Але як про пам'ятку історії, з якою пов'язані відомі прізвища А. Козачковського та Т. Шевченка і перекази на Переяславщині, зустрічаємо інформацію у роботах М. Сікорського [5; 7], М. Махінчук [4].

Мета роботи – дослідити відомості про ботанічну пам'ятку природи, її можливий вік, життєвий стан, причетність Тараса Шевченка до посадки дерева.

У місті Переяслав-Хмельницькому по вулиці Шевченка, 8 знаходиться Музей Заповіту Т.Г. Шевченка. Він розташований у колишньому будинку приятеля Т.Г. Шевченка, лікаря, дворянина Андрія Осиповича Козачковського. Будинок був побудований у 1820 р. і нині належить до рестру пам'яток історії та архітектури України.

А.О. Козачковський – корінний переяславець, син протоієрея, архімандрита і ректора Переяславської семінарії Осипа Козачковського. Після закінчення медико-хірургічної академії в Петербурзі працював лікарем на Балтійському флоті. В Петербурзі Андрій Козачковський і познайомився з Т.Г. Шевченком.

З 1844 р. А. Козачковський працює викладачем медицини в Переяславській семінарії і переяславським міським лікарем. На його запрошення Т.Г. Шевченко приїздив у Переяслав чотири рази: влітку і восени 1845 р. і двічі в 1859 р. [8, с. 76–80].

Поряд з музеєм, недалеко від паркану, знаходиться стара акація з двома переплетеними стовбурами. На прикріп-

Фото 1. Ботанічна пам'ятка природи «Акація біла» біля Музею Заповіту Т.Г. Шевченка

ленній до огорожі таблиці є напис: «Акація біла» – ботанічна пам'ятка природи місцевого значення». За переказами місцевих жителів, А.О. Козачковський з Т.Г. Шевченком і посадили цю акацію. З цим пов'язано багато легенд і переказів, поширених у нашому місті.

Так що ж це – міф чи реальність, легенди чи дійсно цю акацію посадив Т.Г. Шевченко?

У листі Шевченка до Козачковського від 14 квітня 1854 р. говориться: «Та ще, чом ти мені не напишеш, чи великі виросли дерева, що посадив ти восени 1845 Божого року? Бо мені так і здається, що я, як пишу оцей лист до тебе або як просто тебе згадую, то так неначе дивлюся на тебе, як ти коло паркана рядочком восени дерева сажаєш» [9, с. 393–395]. Цей лист підтверджує те, що А. Козачковський садив дерева понад парканом, але які – не сказано. Чи це були акації, чи інші дерева? Та й чи допомагав Т. Шевченко у посадці цих дерев можна тільки здогадуватись.

То чому в легендах згадується саме акація біла?

Акація біла (*Robinia pseudoacacia*) була завезена в Європу з Північної Америки на початку XVII ст. відомим французьким ботаніком Жаном Робеном. Дерево, посаджене Робеном в 1636 р. у Ботанічному саду французької академії наук в Парижі, існувало до 50-х років минулого століття. Отже, вік цієї акації був більше 300 років [3, с. 14]. Згодом як декоративне дерево акація почала поширюватись на схід Європи.

Фото 2. М.І. Сікорський біля ботанічної пам'ятки природи «Акація біла»

В Україні білу акацію вперше висадили в кінці XVIII – на початку XIX ст. в саду графа Розумовського під Одесою та в Ботанічному саду Харківського університету, заснованого В.Н. Каразіним [3, с. 77]. Згодом вона поширилась по всій території країни, особливо в степу і лісостепу. Деревом, що красиво цвіте і являється гарним медоносом, спочатку заможні жителі, а потім і прості міщани прикрашали свої двори.

Отже, не виключено, що саме акації (як декоративне дерево) Козачковський міг садити біля паркану. А виходячи з того, що Шевченко – син селянина (а всі селяни люблять працювати на землі – під час заслання навіть на далекому півострові Мангішлак в Казахстані Тарас Шевченко посадив вербу), можна допустити, що він брав активну участь у посадці акацій.

Вік цієї акації повинен складати $(2018 - 1845 = 173)$ сто сімдесят три роки. В порівнянні з акацією, яку посадив Жан Робен, вона майже вдвоє молодша. Отже, вік акації може вказати (приблизно) рік її посадки. Є різні способи визначення віку дерев. Його можна визначити за річними кільцями, але для цього потрібно спиляти дерево. Можна використати бур Пресслера, який дозволяє взяти зразок деревини від кори дерева до його серцевини. Так можна підрахувати кільця, не спилиючи дерево (зразок деревини береться на висоті 1,3 м від землі). Обидва ці способи не підходять тому, що у першому випадку дерево потрібно спиляти, а у другому бур Пресслера використовують, коли дерево здорове. У нашому випадку воно хворе (наполовину трухле).

Вік деяких порід дерев можливо визначити за формулою:
 $L = K \times C$, де

Фото 3. Охоронна дошка на ботанічну пам'ятку природи «Акація біла»

L – вік дерева

K – коефіцієнт

C – довжина кола (обхват) стовбура дерева (на висоті 1,3 від землі).

Якщо K для акації – 0,7, а обхват стовбура – 1,97 м, то $L = 0,7 \times 197 = 139,9$ років

Порівнявши вік акації, визначений за формулою, з фактичним (173,3–140=33,3 роки), ми бачимо невідповідність у 33 роки.

Але за даною формулою точний вік дерева теж визначити не можна, тому що товщина дерева залежить не тільки від віку, а й від природних умов, хвороб та інших факторів.

Ще можна визначити вік дерева шляхом радіовуглецевого датування. Але похибка при цьому може досягти від 70 до 300 років. Для визначення віку археологічних знахідок або старих дерев, яким тисячі років, ця похибка допустима, а в даному випадку – ні [2, с. 3–5].

Самий достовірний спосіб визначення віку дерева – знайти інформацію про час його посадки. Інші способи дають тільки приблизні результати.

Після ймовірної посадки акації минуло більше 170 років, відповідно очевидців цієї події не залишилося. Не знайдено й давніх фотографій. Але є легенди і перекази жителів міста Переяслава-Хмельницького. Так житель міста Володимир Семенович Руденко (1928–2017 рр.), згадуючи розповіді матері, говорить, що Шевченко з Козачковським садили три акації уздовж паркану. Володимир Семенович звертається до розповідей Миколи Тищенка, товариша материного брата. Його батьки і він тривалий час проживали у квартирі, що знаходилась у колишньому будинку А.О. Козачковського. Микола чув від батьків розповіді про акацію, яку посадив Тарас Григорович. Він

говорить, що в дитячі роки акацію з переплетеним стовбуром хлопці між собою називали шевченківською. Так і казали: «На тій шовковиці за шевченківською деревиною». Сусідка, тітка Марфа, при розмові з моєю матір'ю, цю акацію теж називала шевченківською деревиною [6].

Напередодні святкування 300-річчя Переяславської угоди 1654 р. в газеті «Червоне Запоріжжя» було надруковане інтерв'ю М.І. Сікорського, в якому говориться, що в народі й досі зберігається легенда, ніби своїми руками Тарас Григорович Шевченко посадив біля будиночка дві акації, міцно сплівши їх як емблему священної непорушної дружби українського і великого російського народів. Ці акації збереглися й зараз [5, с. 12].

Михайло Іванович Сікорський (1923–2011 рр.), Герой України, директор краєзнавчого музею з 1951 р. і перший генеральний директор НІЕЗ «Переяслав» до 2008 р., у своїй книзі «На землі переяславській» пише: «Десь на початку листопада 1845 року Козачковський садив дерева на подвір'ї. Хворий Шевченко по можливості йому допомагав. У народі побутує переказ про те, що Шевченко з Козачковським на ознаку дружби посадили дві акації в одну ямку, а їхні стовбури сплели. Деревя вирости і протягом багатьох десятиріч надавали особливої привабливості садибі Козачковського. Акаціями Шевченко цікавився і на засланні (лист до Козачковського 14 квітня 1854 р.). Це дає підстави сприймати народні перекази про дві сплетені акації як достовірні.

Минуло вже більше століття від того часу. Акації стали чахнути, один стовбур струх. Проте переяславці з великою любов'ю зберігають дерева – цих живих сучасників великого Кобзаря» [7, с. 109; див. фото 1].

Микола Махінчук у своїй документальній повісті «Переяславський скарб» переповідає легенду, почуту від М.І. Сікорського. В ній говориться, що в один з листопадових днів 1845 р. Шевченко і Козачковський посадили від шляху, біля хвірточки, два деревця білої акації в одну ямку. Шевченко їх переплів і сказав: «Хай довіку родаються всі люди, як оці два деревця...» [4, с. 120–121].

Враховуючи спогади старожилів, розповіді М.І. Сікорського, який тривалий час жив у колишньому будинку А.О. Козачковського і, напевне, мав незаперечні свідчення жителів міста Переяслава, було оформлено документацію на дану пам'ятку природи. Згідно рішення Київського облвиконкому № 118 від 28.02.1972 р. «Акація біла» занесена до реєстру об'єктів Природно-заповідного фонду Київської обл. як ботанічна пам'ятка природи місцевого значення у місті Переяслав-Хмельницький [1; див. фото 2, 3].

Землекористувачем, у віданні якого знаходиться об'єкт природно-заповідного фонду, є Переяслав-Хмельницький краєзнавчий музей [1]. Рішенням Київського облвиконкому від 18.12.1984 р. № 441 «Про класифікацію і мережу територій і об'єктів природно-заповідного фонду області» під пам'ятку природи, що знаходиться по вулиці Шевченка, 8, виділено територію площею 200 кв. м. На неї є рішення Переяслав-Хмельницької міської ради від 17 серпня 2007 р. «Про виготовлення технічної документації землеустрою

щодо складання Державного акта на право постійного користування землею» та витяг з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно від 09.04.2014 р. ЕАУ № 702814 [1]. Об'єкт має паспорт на ботанічну пам'ятку природи місцевого значення «Акація біла» та охоронне зобов'язання [1].

Отже, спираючись на попередні дані, можна зробити наступний висновок: точних підтверджень того, що «Акацію білу» садив Т.Г. Шевченко, немає (відсутні фотографії цієї події і безпосередніх свідків). Але збереглися легенди і перекази старожилів міста, на основі яких ймовірність цієї посадки відкидати не можна. Навіть якщо це і легенда – вона має право на існування.

Візуальним обстеженням встановлено, що ботанічна пам'ятка природи «Акація біла», що росте поряд із садибою А. Козачковського, перебуває в незадовільному стані. Таким чином є потреба її збереження для нащадків, адже більше дерев у древньому Переяславі, які б мали такий високий статус, немає.

ПОСИЛАННЯ

1. Архів Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».
2. Борейко В. Охрана вековых деревьев // Гуманитарный экологический журнал – 2010 – Т. 12. – Вып. 3. – С. 1–48.
3. Головин Б. История интродукции растений в ботанических садах. – М.: Издательство МГУ, 1981. – 125 с.
4. Махінчук М. Переяславський скарб (документальна повість). / Післямова І.Ф. Драча. – К.: Видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1989. – 200 с.
5. Моє життя – мої музеї... Збірка матеріалів на пошану пам'яті Героя України М.І. Сікорського – Переяслав-Хмельницький: ФОП О.М. Лукашевич, 2013. – 236 с.
6. Особистий архів Миколи Миколайовича Богатира, голови громадської ініціативи «Корінь нації». – Відеозапис від лютого 2016 р. Інтерв'ю з Руденком Володимиром Семеновичем, жителем м. Переяслав-Хм. (1928–2017).
7. Сікорський М.І., Швидкий Д.Т. На землі Переяславській. – К.: Наукова думка, 1983. – 256 с.
8. Спогади про Тараса Шевченка / Упоряд. і приміт. В.С. Бородіна і М.М. Павлюка; передм. В.Є. Шубравського. – К.: Дніпро, 1982. – 547 с. іл.
9. Шевченко Т.Г. Твори в трьох томах. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1955. – 687 с.

Данько С.Н. Ботанический памятник природы «Акация белая», которую посадил Т.Г. Шевченко: миф или реальность

В статье представлено исследование, подтверждающее вероятность посадки Т.Г. Шевченко и А.А. Козачковским «Акации белой», которая находится возле Музея Завещания Т.Г. Шевченко и является ботаническим памятником природы местного значения. При исследовании использованы некоторые способы определения возраста деревьев, а также легенды и предания старожилов Переяслава-Хмельницкого.

Ключевые слова: Т.Г. Шевченко, «Акация белая», ботанический памятник природы.

Danko S.M. Botanical monument of nature «Acacia white» which was planted by T.H. Shevchenko – a myth or a reality

The article presents studies confirming the probability of planting «Acacia White», by T.H. Shevchenko and A. O. Kozachkovsky located near the Museum of T.H. Shevchenko's Testament, is a botanical monument of nature of local significance. In the study, some methods have been used to determine the age of trees, as well as the legends and retellings of the old-timers of Pereiaslav-Khmelnytskyi.

Key words: T. H. Shevchenko, «Acacia White», botanical monument of nature.

24.02.2018 р.

